

УДК 94(477)»1920/1939»

Роман Мельник

**ТЕОРЕТИКО-МОДЕЛЮЮЧІ ОСНОВИ В. ПЕТРІВА ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ
ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ В ПРАЗІ**

У статті розглянуто та представлено теоретичні основи, відомого військового діяча генерал-хорунжого армії УНР В. Петріва, щодо шляхів збереження та популяризації історико-культурної спадщини України в еміграції.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, музей, архів, експонат, теоретичні думки.

Одним з актуальних завдань духовного відродження України упродовж років незалежності залишається питання збереження історико-культурної спадщини, яка упродовж багатовікової історії українського народу зазнавала значних втрат. Загибель пам'яток спричиняли не лише природні фактори, тривалі і жорстокі війни. Їх цілеспрямовано нищили під час тоталітарного режиму, антирелігійних кампаній, вони гинули від порушення чинного законодавства в застійні часи.

Для вирішення пам'ятко-охоронних проблем в Україні потрібно створити оптимальну концепцію збереження пам'яток історії та культури. Для цього необхідно переосмислити досвід, накопичений у цій галузі, розробити методологічні засади та переглянути законодавство. Підґрунтям для створення нової концепції дослідження і збереження історико-культурної спадщини можуть стати теоретичні думки відомого військового діяча В. Петріва, щодо вироблення загальних основ захисту історичних та культурних пам'яток та популяризації національної спадщини через музейні та архівні установи.

Поразка Української національно-визвольної революції 1917–1921 рр. спричинила хвилю української еміграції, до європейських країн. Найбільш чисельною у міжвоєнний період виявилася українська спільнота у Чехословацькій Республіці, куди з місця її осідку – Польщі, Румунії, Австрії, Туреччини, Болгарії та інших країн – переїхало чимало українських емігрантів, у тому числі представників політичної, наукової та військової еліти. За статистичними даними на 1921 р. загальна кількість українців у Чехословаччині становила понад 102 тис. осіб і їх чисельність постійно збільшувалась [10, с. 3].

Таким чином, у 1920–1930 рр. коли на території України, виснаженій громадянською війною, розділеній між більшовицькою Росією та Польщею було фактично встановлено окупаційний режим що неухильно викорінював усе українське, Прага стала світовим центром українського національного суспільно-політичного, культурного та наукового життя. Сюди стікалися провідні українські інтелектуальні й мистецькі сили, приваблені найкращими в Європі умовами для життя та праці. Тому цілком закономірно, що сучасна українська історіографія приділяє чимало уваги культурно-просвітницькій та пам'ятко-охоронній діяльності української еміграції у міжвоєнний період спрямованої на організацію збирання та збереження української історико-культурної спадщини за кордоном. Низку наукових досліджень присвячено, як проблемі в цілому, так і її окремим аспектам [2–3; 6; 8]. Через свою багатогранність і достатню джерельну забезпеченість тема досі залишається актуальною, оскільки визначення внеску української, зокрема військової еміграції у створення та збереження, як документальних так і музейних колекцій українці за кордоном, що зокрема передбачає відтворення процесу заснування та діяльності архівних та музейних центрів, визначення джерел їх комплектування, особливостей організації збереження та опрацювання матеріалів є важливим аспектом, як теоретичної так і практичної роботи, щодо популяризації музейної справи загалом.

Після поразки визвольної боротьби українського народу 1917–1921 рр. за межами України опинилась значна кількість документів та історичних пам'яток, зокрема, матеріали державних установ та особові колекції, які були вивезені урядовцями, громадськими діячами, науковцями та військовими; документи дипломатичних місій УНР, ЗУНР та Української Держави, що діяли в різних країнах світу; документи, що утворилися під час функціонування таборів українських військовополонених та інтернованих в країнах Центральної та Західної Європи. Згодом до них долучився величезний комплекс матеріалів численних громадсько-політичних, культурних, освітніх і наукових інституцій та організацій української еміграції. Так, на початковому етапі збирання та збереження історичних матеріалів ініціювалося Урядом УНР та його Військовим міністерством – у серпні 1920 р. було засновано Українське військово-історичне товариство, яке розгорнуло свою діяльність у Польщі (спочатку в м. Ряшеві, згодом – у Ченстохові і Тарнові); у липні 1921 р. постав Головний військово-історичний музей-архів Армії УНР в Тарнові на чолі з М. Обідним [10, с.6].

Проте через низку причин політичного та фінансового характеру Уряд УНР не міг власними силами забезпечити охорону українських пам'яток в еміграції. З цього приводу 8–10 липня 1921 р. у Львові в помешканні Наукового товариства ім. Шевченка відбулась нарада українських учених, на якій було розроблено проект статуту Українського національного музею-архіву.

Так, з метою збереження надбань української історії та культури в еміграції 1923 р. в Празі при Українському інституті громадознавства засновано Український національний музей-архів. Основними завданнями музею-архіву було збирання та охорона пам'яток: 1) з визвольної боротьби українського народу (закони, універсали, грамоти, декларації, постанови, протоколи засідань, зборів, накази, відозви, прокламації, журнали бойових подій, спомини, щоденники, плакати, перепустки, програми урочистих свят, карти і плани, фотографії, малюнки, грошові знаки, поштові марки, прапори, бунчуки, герби, зброя, відзнаки, печатки, зразки уніформи українського війська, а також газети, журнали, брошури та ін.); 2) пам'ятки української старовини й мистецтва; 3) матеріали до історії української еміграції; 4) відомості про українські пам'ятки, що знаходяться за кордоном (музей-архів ставив собі за мету реєстрацію та описування українських пам'яток, що перебували в архівах, музеях та бібліотеках інших держав, а також у приватних осіб) [10, с. 5].

Практична діяльність Українського національного музею-архіву розпочалась 1 червня 1924 р. і за майже десятилітню історію її існування (грудень 1923 – жовтень 1932) в його фондах відклалися значна кількість українських пам'яток великої історичної цінності. Як відзначалося у першому числі «Бюлетеня Українського національного музею-архіву», «потреба в заснуванні цієї, в той час єдиної цього роду в еміграції української інституції, була конечна. Пам'ятки відродження й визвольної боротьби України, що у великій кількості попали на еміграцію, нищилися стихійно. Потрібно було зібрати й хоронити їх в якійсь спеціальній інституції, як національний оригінальний матеріал для наукових розвідок майбутніх істориків». Крім того, перед українськими культурними діячами стояло не менш відповідальне завдання – зібрати та зберегти й ті документи, які утворилися внаслідок діяльності значної кількості організацій та установ, заснованих українцями в еміграції, передусім у Чехословаччині [2, с. 65].

У процесі формування музею-архіву, нагальним стало питання вироблення чіткої структури та методів збору та упорядкування документів та музейних експонатів. Для вирішення цього питання з ініціативи самого директора музею-архіву М. Галагана була створена спеціальна комісія, яка включала в себе різних відомих, як культурно-освітніх так і військових представників серед яких потрібно виділити генерал-хорунжого В. Петріва. Народився він у родині військового російської армії. Закінчив Київський кадетський корпус (1900 р.), Павловське Вище військове училище в Петербурзі (1902 р.), Миколаївську академію Генерального штабу (1910 р.). На фронтах Першої світової війни обіймав штабні посади у різних частинах. У 1917–1921 рр. брав активну участь у боротьбі Збройних сил УНР та Української Держави. Після падіння Директорії перебував в еміграції у Польщі та Чехословаччині. З 1923 р. і до початку Другої світової війни – професор воєнної історії в Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова [5, с. 17].

З перебуванням в еміграції В. Петрів поряд із воєнно-доктринальними розробками, розпочинає активну роботу, щодо збереження культурно-історичних пам'яток історії України, зокрема періоду національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. Так, долучившись до комісійної роботи національного музею-архіву при Інституті громадознавства в Празі, він спроектував теоретичний план, щодо впорядкування та експонування документів і експонатів у музеї – архіві [9, с. 8].

Формуючи теоретичні думки, щодо способів консервації та поділу нагромаджених історичних документів та артефактів В. Петрів, розумів, що для збереження та популяризації історичної пам'яті народу та його війська потрібно створювати спеціальні науково-дослідні, архівно-виставкові установи, які були б свого роду центрами охорони «минушини для прийдешніх поколінь» [9, с. 12]. Використовуючи найрізноманітніші способи для організації системи збереження історичних пам'яток періоду Української національної революції 1917–1921 рр., генерал працюючи на посаді професора воєнної історії в Українському високому пед. інституті ім. М. Драгоманова у Празі подавав ряд пропозицій, щодо оформлення окремих спеціальних, як архівних так і музейних фондів, які будуть стосуватися історії українського війська цього періоду.

Так, за проектом В. Петріва впорядкування військово-історичних документів та пам'яток, які в процесі клопіткої роботи ентузіастів, були нагромаджені в Українському національному музеї-архіві при Інституті громадознавства в Празі, визначалась першочерговість подвійного розподілу документів та експонатів по періодах визвольної боротьби та військових об'єднаннях [11, с. 43].

Отож, за теоретичними основами формування та експонування історичних пам'яток, які означив військовик, визначалося що в кожному періоді який буде представлений до експозиції обов'язково має бути: «а) частина загальна, що торкається документів та музейних експонатів, освітлюючи чинність уряду та верховного командування – Теки військово-політичних та військово-організаційних документів, б) частина по військових об'єднаннях – стількох теках скільки було тоді

цих військових об'єднань. Кожна тека мусить мати їх копії, що торкалися життя певної частини» [1, арк. 40–42]. За пропозицією теоретика, для формування архівних та виставкових тек пропонувалось використати хронологічно-проблемний принцип організації та впорядкування історичних документів та експонатів в музеї-архіві при українському інституті громадознавства в Празі. Так, всю експозиційну та архівну справу В. Петрів пропонував зосередити на революційному періоді світової історії та часу національно-визвольних змагань українського народу 1914–1921 рр., з моментами виділення окремих етапів самої боротьби. «Періоди гадалось би доцільними взяти наступні: 1) Дореволюційні часи – формування та діяльність УСС, Синіх, Сірих, полка імені Шевченка. 2) Часи Революційні – формування Регулярної Української Армії – Богданівці, Полуботківці, Сірі, Сині, Дорошенківці, Республіканці, С.Стрільці, Українські Січові Стрільці, Полки вільної України та ін. 3) Відверта боротьба з Москвою до спілки з Німцями. 4) Гетьманщина. 5) Від повстання проти Гетьмана та злуки Українських земель до першої інтернації. 6) Часи першої інтернації та зимового походу. 7) Спільні чини з Польщею. 8) Агонія та друга інтернація» [11, с. 44]. Окрім зазначених проблемних часових етапів боротьби українського народу В. Петрів, також пропонував окремо дослідити і відповідно представити до експозиції матеріали які б стосувалися формування військових організацій «білих», до яких він відносив кубанців, карпато-руський полк, українську дивізію Врангеля, українські формації Колчака та Семенова, Таращанців та Волоховців. Розуміючи вагомість роботи над збереженням історично-військової пам'яті в процесі формування спецфондів документів та експонатів В. Петрів наголошував: «Ця праця необхідна тому, що гірше буде, як її освітлюватимуть різні «Білі архіви та музеї» [1, арк. 40–42].

Наступним кроком при формуванні фондів документів та виставкових експозицій мало стати опис і співставлення нагромадженого та окремо розподіленого матеріалу. Розподіливши документи та експонати по вище наведених розділах і деталізувавши їх по окремих частинах, теоретик пропонував провести їх повний сполучний опис із з'ясуванням того «що значить для історичного дослідження той чи інший факт з життя діяльності війська – той чи інший предмет чи документ». За переконаннями В. Петріва, закінчений опис розподілених документів дасть чітку картину невисвітлених, як історичних фактів так і музейних матеріалів.

Завершальним етапом при формуванні виставкової експозиції в музеї-архіві визначалось розподіл різних пам'яток – уніформ, зброї, планів та стратегічних карт, у відповідності до вище згаданих періодів. Також пропонувалось, щоб до кожного експонату при експонуванні додавалась, свого роду роз'яснювальна записка, в якій чітко б вказувалось, що це за експонат, призначеність його та певна культурна цінність [1, арк. 40–42].

Водночас при функціонуванні музею – архіву теоретик окреме місце відводив збору музейного матеріалу. Він зокрема наголошував на тому, що до музею необхідно надсилати не тільки пам'ятки, але й відомості про їх місцезнаходження – організації, приватні особи (таким чином було сформульовано ідею про створення інформаційно-пошукової бази даних про їх місцезнаходження) [11, с. 45].

Отже, визначивши основне завдання Українського національного музею-архіву, яке полягало в організації збирання та зберігання українських історичних пам'яток за кордоном та комплектування його документальних збірок, В. Петрів у свої теоретичних розробках подав план впорядкування та експонування історичних матеріалів. В основу групування зібраних пам'яток, він пропонував задіяти хронологічно-проблемний принцип, за яким всі нагромаджені матеріали з історії національної революції 1917–1921 рр. мали бути групувані відповідно до часу та їх приналежності. Окремим напрямком роботи в охороні минувшини теоретик визначив опис і співставлення нагромадженого та окремо розподіленого матеріалу, завершальним етапом якого була експозиція в музеї.

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3947, оп. 1, спр. 1, арк. 40–42.
2. Віднянський С. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945) / С. Віднянський. – К. 1994. – 82 с.
3. Бублик Т. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині та Німеччині в 20-30 рр. XX ст.: дис...к. і. н.:07.00.01 / Т. Бублик. – К. 1997. – 179 с.
4. Литвин М. Збройні Сили України I пол. XX ст. Генерали і адмірали / М. Литвин, Ю. Науменко. – Львів; Харків: 2007, – 244 с.
4. Мельник Р. Проблема будівництва Збройних сил УНР у теоретичних розробках Всеволода Петріва / Р. Мельник // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець», липень-серпень 2010. – С. 16–20.
5. Мушинка М. Музей визвольної боротьби у Празі та його останній директор Симон Наріжний // Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов: Сб. докл. междунар. конф. (Прага, 14–15 авг. 1995 г.): В 2-х ч. / М. Мушинка. –

Прага, 1995. – Ч. 2. – С. 806–815. 6. Обідний М. Наші завдання в охороні пам'яток / М. Обідний // Вістник Укр. нац. музею-архіву при Укр. ін-ті громадознавства у Празі. – Прага, 1928. – Ч. 1. – С. 10–11. 7. Палієнко М. Г. Створення та діяльність Українського історичного кабінету в Празі (1930–1945 рр.) / М. Г. Палієнко // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія «Історія. Економіка. Філософія». – 2001. – Вип. 5. – С. 349–356. 8. Сергійчук В. Своєї честі не віддам нікому: Військово-історичні праці. Спомини / [упоряд. Сергійчук В.]. – Київ: Поліграфкнига, 2002. – 640 с. 8. Сухобокова О. Український культурно-освітній осередок у Чехо-Словаччій у 1920-х рр. / О. Сухобокова // Історія України. – № 41–42, листопад 2012. – С. 3–8. 9. Петрів В. Проект впорядкування військово-історичних документів і експонатів в Українському національному музеї-архіві при інституті Громадознавства. Військово-історичні праці. Листи / [упоряд. Сергійчук В.]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства. – Київ, 2002. – С. 4.

Роман Мельник

ТЕОРЕТИКО-МОДЕЛІРУЮЩЕЇ ОСНОВИ В.ПЕТРИВА ПО СОХРАНЕНИЮ УКРАИНСКОЙ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

В статье рассмотрены и представлены теоретические основы, известного военного деятеля генерал-хорунжего армии УНР В. Петрива, о путях сохранения и популяризации историко-культурного наследия Украины в эмиграции.

Ключевые слова: историко-культурное наследие, музей, архив, экспонат, теоретические мысли.

Roman Melnyk

THE THEORETICAL MODELING BASES – V.PETRIV TOPRESERVE UKRAINIAN HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE

The article discusses and presents theoretical bases known military leader General cornet of the UNR Army V. Petriv, on ways to preserve and promote the historical and cultural heritage of Ukraine in exile.

Key words: historical and cultural heritage, museums, archives, exhibit, theoretical thought.

УДК 746.4+391. 38]:394 «194/196»

Ольга Воробей

РОЛЬ КРАВЕЦТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ ПОВСЯКДЕННИМ ТА СВЯТКОВИМ ОДЯГОМ (НА МАТЕРІАЛАХ ПОДІЛЛЯ)

У статті розкривається роль кравецтва у забезпеченні сільської громади одягом у повоєнний час. Проаналізовано основні причини поширення кравецтва у селі після Другої світової війни. З'ясовується вплив кравців на трансформацію народного костюму. Звернено увагу на ставлення сільської громади до кравців, зокрема до представників національних меншин. Досліджено роль кравців та «модісток» у пошитті одягу на основні події життєвого циклу людини. Розкриваються основні уявлення селянства, якою повинна бути ідеальна кравчиня середини ХХ ст.

Ключові слова: кравчиня, «модістка», одяг, повоєнна відбудова, трансформація костюму.

Тема виготовлення одягу у сільському середовищі в умовах повоєнної відбудови є важливим етапом трансформації культури одягання. Адже кравці в селах існували і в традиційному суспільстві початку ХХ ст., проте не мали широкого поширення. Однак саме умови повоєнної відбудови господарства – й одночасно – загального «дефіциту», включно із тканинами і фурнітурою, необхідних селянам для пошиття одягу, сприяли тому, що кравці в селі поступово почали відігравати в громаді більш помітну роль.

Дослідження базується на свідченнях тринадцяти жінок з одинадцяти сіл Поділля, в тому числі, з двох сіл – на Вінниччині (Польова Лісівка та Токарівка), п'яти сіл – з Хмельниччини (Соснівка, Велика Яромирка, Привороття Друге, Боднарівка та Гораївка) та чотирьох сіл – на Тернопільщині (Соколів, Суходіл, Чабарівка та Трибухівці). Усі вони зібрані автором методом інтерв'ювання у 2013 та 2014 рр. Період дослідження охоплює повоєнну відбудову 1945–1960-х рр.

Мета дослідження – на основі зібраних свідчень з'ясувати роль сільських кравців у трансформації народного костюму у повоєнний час.